

ANTIQVA ORNAMENTA

TALLER DE JOIERIA GRECOROMANA

TALLERS DE CULTURA CLÀSSICA
DE SAGUNT

Realitzat per

Salut Ferrís, IES Consuelo Aranda d'Alberic

Lluïsa Merino, IES Càrcer

Charo Marco (IES Ausias March de Manises, actualment a l'Aula didàctica de cultura clàssica, SAGUNTINA DOMUS BAEBIA)

i Amparo Moreno (IES Benlliure de València, també a la SAGUNTINA DOMUS BAEBIA)

Membres de LUDERE ET DISCERE. Tallers de Cultura Clàssica de Sagunt

Blog Hortus Hesperidum / Ὁ κήπος Ἑσπερίδων.

[Hortus Hesperidum / Ὁ κήπος Ἑσπερίδων](#)

DOMUS
BAEBIA

ANTIQUA ORNAMENTA JOIERIA GRECOROMANA

1. Introducció
2. Materials
 - 2.1 Metalls
 - 2.2 Perlas i pedres precioses
3. Taller del joier i artesans
4. Tipus de joies
 - 4.1 Anells
 - 4.2 Arracades
 - 4.3 Colgants
 - 4.4 Collarets

1.INTRODUCCIÓ

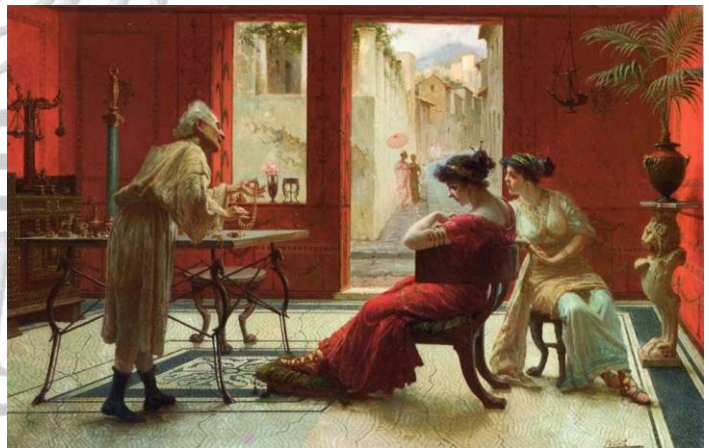
Usualment es considera a la joieria com un art menor, però no ha de ser menyspreada. De fet, pot aportar molta informació sobre les creences personals i les aspiracions de qui l'usa.

La joieria en l'antiguitat complia diferents funcions:

- ornamental, per a ressaltar la bellesa del cos;
- simbòlica, per a demostrar estatus o en forma d'amulet;
- utilitària, com a ús commemoratiu o com a premi (insígnies);
- com a ofrenes a déus; en depòsits funeraris o en usos rituals.

En l'àmbit de la joieria hi ha una gran evolució des de l'austeritat de la república, quan el normal era un simple anell de ferro, al luxe de l'Imperi, on trobem vertadera ostentació i luxe.

El poble romà passa de ser agricultor a guerrer ja que necessita ampliar les seues fronteres per a tindre més terres i enriquir el seu erari públic. Amb la conversió en províncies de les terres

conquistades comencen a arribar riqueses mitjançant els botins de guerra per exemple l'any 168 a. C Luci Emili Paulus del rei Perseu de Macedònia va portar a Roma un botí de 300 milions de sestercis (Plini, *Nat. Hist.*, XXXIII, 17,56)

El contacte amb les riqueses obtingudes als països conquistats i amb les seues cultures aconsegueix un profund canvi en la moral romana que passa de considerar l'or com una cosa extraordinària i símbol de *virtus militaris* (Plini (*Nat. Hist.* XXXIII, 4) a ser un símbol d'ostentació de les noves fortunes. Com a

exemple podem esmentar l'aixovar format per diferents joietes d'or, anell, polsera, arracades.. de [la nina de la xiqueta Crepereia Tryphaena](#).

En general, a Grècia i a Roma, **les fonts d'informació** sobre joieria estan constituïdes per la iconografia, troballes arqueològiques i textos. Pel que respecta a Roma, destaquen els retrats d'El Faium, i les troballes de Pompeia.

Les peces originals de joieria conservades provenen de les tombes, i de les ofrenes d'or i plata en santuaris religiosos, encara que no moltes atés que eren fàcilment saquejades i robades i moltes peces van ser foses per a fer altres objectes

La **característica primordial** de les joies romanes és l'ús de l'or amb pedres precioses i perles pel seu valor simbòlic, estètic i d'estatus social elevat, en tota mena de arracades, collarets, anells, polseres...

A més d'adorn personal, servien com a decoració d'objectes de luxe com a gots de beguda *gemmata pоторia*, espills, fins i tot per a realçar la bellesa i el luxe de les *domus* romanes en portes, sòls, estàtues daurades,....

També amb el cristianisme es va mantindre l'afany per lluir joies com podem veure en els nobles bizantins que ostentaven gran luxe.

2. MATERIALS

2.1. METALLS

Els **metalls més usats** eren or, plata, i *electrum* (aliatge natural de tots dos metalls).

La raó del gust per l'or, a més el seu color i lluentor, és la seua durabilitat i mal·leabilitat ja que es pot dividir fàcilment en xicotetes làmines de gran finor. Segons Plini, *Nat. Hist. XXXIII, XIX*, una unça es divideix en 750 *bratteae* o làmines, cadascuna de 4 dits en tots dos sentits(...) A més es pot veure en formes de llavors o xicotetes *massae* sent les millors les anomenades *striges* d'Hispania.

L'or es troba en rius, or al·luvial, o en vetes i filons, l'or natiu. Per a extraure l'or natiu es martellejava la roca i es reduïa a pols. Després es filtrava amb aigua per a separar-ho de les impureses de la mateixa manera que l'or al·luvial. Aquest filtrat era una cosa tosca ja que es feia passar l'aigua aurífera a través de mantes, esponges o pells de corder perquè les partícules d'or quedaren allí retingudes pel seu pes.

Relacionada amb aquesta pràctica de la pell del corder per a filtrar l'or ens ha arribat la llegenda dels *Argonautes i el velló d'or*, que ens conta l'aventura dels argonautes que s'atreveixen a endinsar-se en la mar Negra en cerca de la pell de carner d'or, al·ludint a les mines d'or que existien allí, vertader objectiu de l'expedició.

Una altra senzilla forma d'extracció consisteix a abocar aigua i arena aurífera en un plat gran i de poc fons, *batea*. Cal donar-li un xicotet impuls de gir perquè l'aigua per la força centrífuga isca amb les arenes, mentre que l'or que té major densitat es queda en el fons.

Estrabó deia de Galícia que els rius «arrosseguen or i les dones caven i després de llevar les parts més gruixudes amb una espècie de cistell entreteixit, ho llaven en *bateae* ».

Però eren procediments molt lents pel que per a aconseguir la major quantitat d'or dels jaciments van utilitzar alguns mètodes molt dràstics. D'una banda

s'utilitzava l'anomenat '**ruina montium**', que és l'ús de grans quantitats d'aigua per a esfondrar àmplies extensions de terreny en el qual hi havia aquest metall, com en el cas [de les Mèdules](#). També es procedia a desviar els rius per a treballar directament sobre l'al·luvió, tècnica usada en el riu Sil al seu pas per Montefurado (Quiroga a Lugo); i a l'excavació de mines a les muntanyes, del que hi ha diversos exemples a Galícia

Refinat de l'or

L'or en el seu estat natural no és pur sinó que apareix aliat amb plata, coure i fins i tot ferro. Si l'aliatge era d'1 part d'or i 5 de plata, se'n deia or blanc o *electrum*.

Per a aconseguir or o plata refinats se seguia un procés anomenat copelació que consistia a afegir plom a la mescla d'or, plata i resta de metalls com a coure o ferro. Aquest conjunt era fos per ebullició lenta en un cresol de fang anomenat *copela*. El plom i els altres metalls són oxidats i deixen un residu d'or fi, o si també hi havia plata, una mescla d'or i plata.

Aquest procés exigeix considerable destresa, perquè si la temperatura és massa elevada o l'ebullició és massa ràpida, podria eliminar-se l'or juntament amb el plom. El refinador aprén a jutjar i controlar la refinació pel color del metall fos.

La separació de l'or i la plata es podia fer mitjançant sal o sulfur. En tots dos processos es calfen en un cresol. Si es posa sal, la plata es converteix en clorur de plata, si es posa sulfur, en sulfat de plata, quedant l'or en el cresol. L'últim pas és fondre el metall i convertir-lo en motles de pedra en lingots d'or o plata.

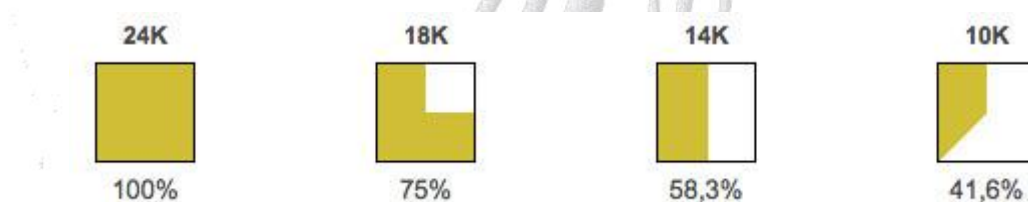
La plata també es va usar en joieria però és de naturalesa més perible i poca ha sobreviscut. A més no es troba fàcilment en forma metàl·lica sinó que cal extraure-la del mineral de galena (com el plom), seguint un procés de copelació

La unitat de pes de l'or [era el quirat](#). El terme prové de l'antiga paraula grega *keration* (κεράτιον), que significa garrofa, perquè les llavors d'aquest fruit eren utilitzades en l'antiguitat per a pesar joies i gemmes a causa de la suposada uniformitat del pes entre llavors..

Actualment hem de diferenciar dos tipus de quirats.

- el quirat en gemmologia. Aquest continua sent una unitat de pes equivalent a aqueixos 0,2 grams. Pel que una maragda de, diguem, 34 quirats, pesarà 6,8 grams (i serà una pedra important!).
- el quirat d'orfebreria. En orfebreria, diem quirat a la unitat de puresa del metall preciós en un determinat aliatge. Mitjançant un sistema de proporcions molt especial, dividit en 24 parts.

Si la peça és 100% d'or es diu que és de 24 k, si és 75% d'or pur i la resta d'altres metalls, es diu de 18 k, i així segueix de 12 k, amb el 50% d'or, etc..

És necessari destacar que una joia de 24 k, és a dir d'or pur serà molt valuosa pel seu pes però com l'or és un metall molt mal·leable serà més blana i podrà deformar-se fàcilment. Per això es diu ore llei, l'or de 18 k, que en estar aliat amb altres metalls li aporten resistència i duresa. A més es poden aconseguir amb aquestes unions de metalls diferents tons d'or que van del blanc al rosat i fer així joies espectaculars.

Per a saber la puresa de l'or, és a dir de quants quirats és s'utilitza [la pedra de toc](#) a la qual els antics deien la pedra que parla.

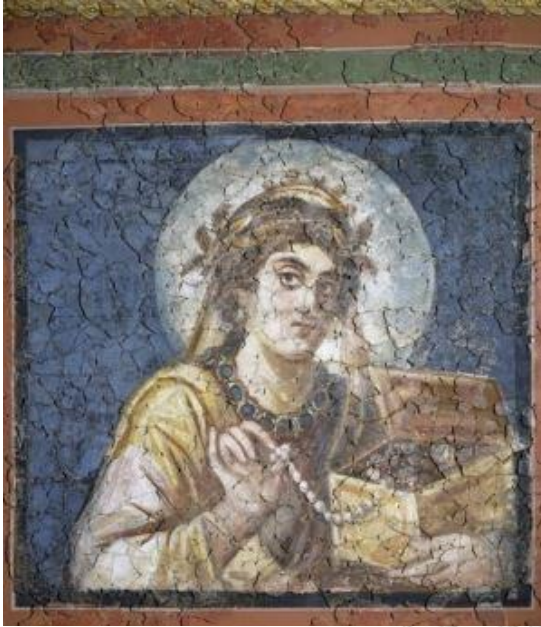
El **toc** és un procediment visual que no destrueix la peça d'or o de plata. Consisteix en la **comparació visual de les marques** fetes sobre una base adequada, anomenada pedra de toc, pel fregament tant de la peça en qüestió com d'altres la puresa de les quals siga coneguda. La llei de la primera serà aproximadament igual a aquella que tinga una marca més semblant en la pedra.

Teofrast en *De lapidibus* i Plini en *Nat. Hist. XXX. XLIII* esmenten aquest procediment que es va continuar utilitzant al llarg de la història fins a ben avançat el segle XIX.

Actualment es frega la joia en aquesta pedra fins que haja produït una petjada i després s'aboca una gota d'àcid nítric que no afecta l'or pur. però fa que disminuisca o desaparega la petjada si no ho és. El color de la marca que queda en la pedra indica la proporció en la qual està aliat

Si la joia és d'or pur, la petjada no pateix cap alteració però si no és pur, el color de la petjada indica la proporció en què està aliat.

2.2. PERLES I PEDRES PRECILOSES

Les pedres precioses i les perles van exercir un paper important bé com a ornament en joies, com a segells o encunyats enfilats en anells, o bé com a amulets i talismans amb valor màgic o fins i tot terapèutic.

Actualment hi ha grans dificultats per a classificar-les i d'identificar-les amb les referències dels autors clàssics com a Sant Isidor o Plini. Sant Isidor en *Origines*, XVI,VI ens parla sobre la varietat i el valor de les pedres precioses:

L'afició per les perles i pedres precioses va augmentar a Roma des del triomf del Pompeu sobre Mitríates. La més preciosa era el diamant, que s'incrustava sobretot en els anells. Després la maragda, el beril, l'òpal, el sardónice o àgata, però la major ostentació la feien les dones amb les perles que procedien del golf Pèrsic i de l'oceà Índic. També s'usaven el topazion, el corallium, el sardus, el saphirus, el amethystus i l'ambre.

En tractar-se de pedres de gran valor econòmic resultaven inaccessibles per a la majoria el que va propiciar la creació d'una indústria de falsificacions i pedres artificials, que consistia generalment a tenyir el vidre però amb tal perfecció que a vegades només els més experts les distingien.

Les perles, margaritae, Les **perles** són esferes fetes de nacre produïdes dins del cos bla dels mol·luscos, especialment en els bivalves, al voltant de partícules estranyes que ingressen al cos de l'animal.

Considerada pels antics com una *gemma* era per a Isidor de Sevilla *prima gemmarum candidarum* i per Plini XXXVII (62) [1] *En rang les segones després del diamant estan les perles de l'Índia i Aràbia,*

El gust per les perles arriba a Roma en temps de Sila, després de la conquesta de Grècia i passen a ser molt apreciades en arracades, collarets, fins i tot cosida en els vestits. Per als romans era un símbol de l'amor i estava dedicada a la deessa Venus.

A més de per la seua bellesa les perles s'usaven amb altres finalitats:

- metges, la pols de perles s'usava per a curar malalties del cor, protegir la bellesa i la salut fins i tot per a afavorir la cicatrització de ferides.
- cosmètics, per a tonificar el cutis i contra l'acne
- màgics, ja que les perles protegeixen de l'enveja i del mal d'ull.

L'àgata. La més comuna de les pedres precioses és l'àgata, varietat del quars molt polifacètica en el seu aspecte extern, la qual cosa va crear en l'antiguitat gran confusió amb els seus noms i colors.

Està composta per diferents franges acolorides que varien en opacitat i color. Si la pedra es talla horitzontalment per a fer camafeus, se'n diu ònix, o sardónice, si té una capa de divers color o sarda. Nícolo és la varietat d'ònix que té una capa negra o marró fosc i l'altra blanc blavós

Quant al seu valor medicinal, Plini deia que només pel fet de contemplar una àgata, independentment del tipus que fora, la salut dels ulls millorava notablement i si es ficaven unes quantes pedres d'aquest material en la boca, llevaven la set. Se'n deia també pedra sacra, atés que es considerava com a remei contra les mossegades de les aranyes i dels escorpins

En l'aspecte de la màgia es creia que portada com a anell l'àgata convertia a l'orador en persona molt hàbil en la seua empresa, sociable, persuasiu, fort, amable, vigorós i de bon caràcter.

Si la pedra era d'un sol color es convertia en un talismà penjat del cos dels atletes. O bé, si se les emportava unides a pèls de hiena evitaven les discussions i problemes entre les famílies.

L'ametista. Segons la llegenda, Ametista era una bella nimfa que va captivar a Bacus, el déu del vi. Horroritzada davant la idea d'haver de compartir la passió de tal amant va pregar amb tanta força a la deessa de la castedat que aquesta la va transformar en un cristall pur i fred quan Bacus es va acostar a abraçar-la. Enfadat, Bacus va abocar la seua copa de vi sobre el cristall, conferint-li així un color violeta. Quan va tornar a entrar en raó, Bacus li va concedir la capacitat de protegir al portador de l'embriaguesa.

La pedra és definida per Teofrast com a semblant al vi pel seu color i Plini afig que és translúcida i violeta. La virtut màgica de l'ametista és ser el remei contra la borratxera i els verins.

L'ambre, és una resina fossilitzada translúcida de color groc vermellós. Segons la llegenda grega les pedres d'ambre són les llàgrimes vessades per les germanes de Faetó en veure-ho fulminat pel llamp. Com a amulet amb valor medicinal protegeix de les malalties de gola i pit, per als xiquets s'uses contra els problemes de la dentició. Quant al seu poder màgic proporciona felicitat i bona sort.

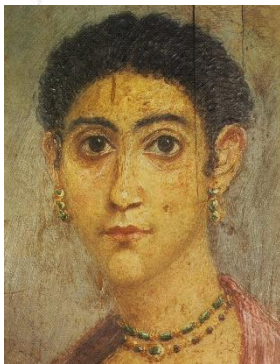
L'atzabeja. És una varietat dura i negra del lignit (carbó mineral) que, una vegada polida, adquireix una lluentor vellutada. Procedeix de la fusta d'arbres fossilitzats. En l'època romana extreien aquest material en grans quantitats, i s'utilitzava amb freqüència en amulets i penjolls, a causa de les seues suposades qualitats protectores i la capacitat de desviar la mirada del mal d'ull.

Isidor de Sevilla (XVI 4,3) diu que *en estat incandescent fa fugir a les serps, delata als endimoniats i assenyala l'existència de virginitat*.

El coral, es va usar molt en període romà com a poderós contra el mal d'ull, sobretot en forma de *phalli*.

El diamant, en grec *adamas*, que significa invencible o inalterable. És un al·lòtrop del carboni.

Per a Plini: *El major premi, no sols entre les joies, sinó també entre totes les coses humanes, s'atribueix als diamants.... a més, neutralitza verins, dissipa els problemes de la ment, traient els temors obertures, per la qual cosa li donen alguns el nom ananciten (que atrau als déus)*.

A més aplaca la fúria dels ànims exaltats i frena les explosions d'ira.

La maragda, del llatí *smaragdus* és una varietat de beril noble, de color verd a causa de l'òxid de crom que conté. És una pedra preciosa que una vegada tallada presenta una intensa lluentor i que és inatacable pels àcids.

Plini XXXVII, (63) descriu la maragda com una de les pedres precioses més valorades, ressaltant el seu agradable color a la vista i el seu efecte sobre ella, que permetia descansar els ulls quan es mirava a través de la preuada gemma. Explica que quan la superfície de la maragda és plana podia reflectir els objectes com en un espill i afegir que Neró solia veure els combats dels gladiadors amb una maragda. En època romana les maragdes més considerades venien d'Escitàia.

Aquestes pedres tan valuoses eren sovint dignes de ser regalades com a compte Marcial en el cas d'una dona que li les regala al seu amant entre altres coses:

“Has regalat, Cloe, al jove Luperco mantells d'escarlata d'Hispania i de Tir i una toga llavada per les aigües tèbies del Galeso, sardónixs de l'Índia, maragdes d'Escitia i cent monedes del nostre nou senyor: demane el que demane tu li dones més i més.” (Marcial, IV, 28)

El granat o *carbunculus*, pel seu color semblant a la brasa d'un carbó cremant. Va ser molt usada en joieria en tots els temps

El jaspi, quars opac amb colors vívids. Es va usar sobretot com a pedra de segell, per als quals fan discursos. També era un protector contra els verins

La malaquita, ens diu Plini XXXVI. [1] *és un verd més fosc i més mat que la maragda, el nom ve de la malva, que té el seu color. És bo per a fer segells, i està dotada de la virtut de protegir als xiquets dels perills*

L'òpal va ser una de les pedres més estimades en època romana. Del valor que els romans donaven a aquesta pedra Plini en *Nat His XXXVII, 81*. Ens dona l'exemple del senador Nonnio que posseïa un òpal valorat en uns dos milions de sestercis i que quan Marc Antoni li va oferir comprar-lo per a regalar-li'l a Cleopatra, es va negar, i quan va ser amenaçat amb perdre la seua riquesa i, fins i tot, la seua vida, va fugir de Roma, amb la seua preuada possessió, deixant tota la resta darrere.

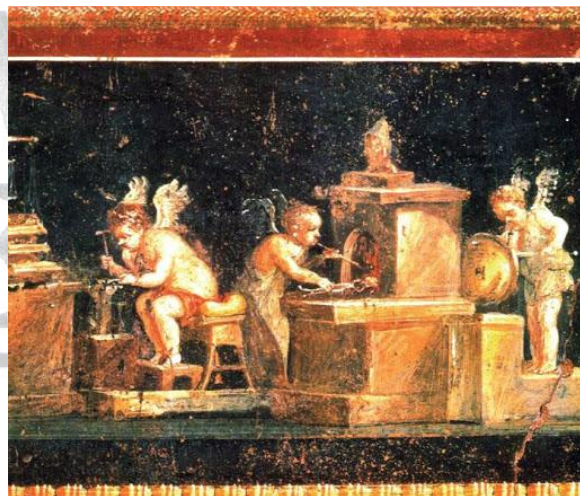
Com a virtuts curatives ens diu el lapidari òrfic que ha sigut creat com a protector dels ulls.

I moltes més com lapislàtzuli, topazi, turquesa, safir,...

3. OFFICINA/ TALLER

Podem fer-nos idea de com degué ser un taller de joieria mitjançant fonts iconogràfiques, sobretot, pintures com el fresc dels amors del segle I, escultures, relleus funeraris, instruments i eines que ens han arribat i alguns textos escrits.

A càrrec del *aurifex* (*aurum i facere*) especialista en or treballen [diversos artesans](#).

Encara que va haver-hi homes lliures, normalment es tracta de lliberts, potser el seu origen són els esclaus orfebres que durant la República van arribar procedents d'altres països a Roma o Itàlia.

Estaven agrupats en *collegia* creats per Numa Pompili per a defensar els seus interessos.

Per a la societat romana ser un artesà era un desprestigi i els seus excel·lents treballs eren quasi sempre anònims. Com a excepció podem esmentar casos molt concrets com [la fibula de Preneste](#) amb la [seua inscripció](#) o la *Cista Ficoroni*

Classes d'artesans joiers:

- **Brattiaris**: Transforma l'or que li proporciona el *aurifex* en làmines d'or de diferents gruixos, segons el seu ús posterior i fa gravats sobre elles. Aquestes fulles d'or que servien per a la dauradura d'objectes, per a parts ornamentals de joies, per a corones formades per elements imitant les branques de les corones vegetals.

-**Inaurator** o daurador, que amb fines làmines d'or cobreix altres metalls més barats.

-**Caelator**, especialista a cisellar metall. A més de joies realitzava objectes de luxe de la taula i de la casa (coberts, *vasa caelata*), candelabres, brasers, objectes del *mundus* femení, com els espills, i els objectes dels temples (de culte i votius), així com figuretes i ornaments per a aplicar a objectes. Utilitzava diverses tècniques en els seus treballs, que eren, cisellat, repujat, estampat o encunyat.

-**Flaturarius** funde el metall sobretot per a fer monedes i joies mitjançant motles.

-**Anularius**, és especialista en els anells segons el mètode de la cera perduda. Aquest consisteix a fer un model de cera d'abella que es tanca en un material fort, porós i resistent a les altes temperatures, generalment argila, dotant al motle d'uns xicotets conductes que permeten l'eixida de la cera fosa. D'aquesta manera queda el motle de l'anell en l'argila en el qual s'aboca després l'or fos

Actualment s'utilitzen en lloc de cera productes com la gelatina, el làtex, la parafina o la silicona.

-**Barbaricarius** en un primer temps es va dir així a l'artesà que fa brodats amb fil d'or, però després es va usar per a designar a un treball molt especialitzat, el damasquinatge incrustant or en altres metalls.

El **procés** del damasquinatge és el següent: la peça a adornar ha de ser preparada mitjançant el ratllat o picat, per a llevar a la superfície la seua tersura i que pugui agarrar l'or. Després es pren el fil d'or i es va incrustant; és el que es diu pròpiament damasquinatge quan l'artesà va creant les figures i adorns. Finalment, el pavonat se submergeix la peça en una solució de sosa caústica i

nitrat de potassi. Així el pavó, és a dir, l'acer, ix negre, en canvi l'or o la plata, romanen inalterables

D'altra banda, els blocs d'or, plata o *electrum* són convertits també en fil d'or o filferros, que s'usava per a fer anells, collarets, fibules... però sobretot per a les cadenes i corretges i en la decoració tipus filigrana

El cable es fa colpejant el metall. Si és cable buit usa una làmina d'or en un motle amb solcs o bé amb un mandril. Si es vol un cable massís s'ha de fondre i col·locar en motles.

Per a aconseguir que tinga el mateix gruix s'usa un instrument anomenat *filera* que té forats de diferents diàmetres. El cable s'ha d'anar calfant perquè continue mal·leable i es puga fer tot de la mateixa grandària en passar-lo pel forat.

Finalment es pot enrotllar el cable per a fer-lo més gruixut o com a efecte decoratiu

Per a elaborar les joies són necessàries les pedres precioses i perles que venen el *gemmarius* i el *margaritarius*. Després en el taller els artesans que les treballen són els *sculptores*, que encasten i subjecten les pedres a les joies, a més de saber tallar les pedres a torn o amb pols abrasiva.

Altres processos decoratius

- Addició del mateix metall: filigrana (disseny amb filferros o calat sense fons) i granulació (dissenys amb diminuts grans d'or)
- Addició d'altres elements: esmalt (cristall acolorit fos), nielo (sulfur de plata, queda de color negre), incrustació (pedres encastades)
- Sobre el metall: gravat, tallat o perforat: calat. *opus interrasile*
- Dorat o platejat

4. Tipus de joies

[4.1. ANELLS](#)

Segons Plini, el costum de portar anells va arribar als romans a través dels sabins o els etruscos.

Els romans primitius eren pocs en adorns. Només portaven l'anell. Durant **la República** portaven un només en el dit anular de la mà esquerra, no com a adorn, sinó com a distintiu o segell personal per a signar els documents. Només podien portar-ho les persones lliures. En morir es destruïa l'anell del difunt, perquè ningú poguera usar-lo perjudicant els hereus.

Al principi els anells eren llisos, després es va introduir la moda d'incrustar una gemma o de gravar una efígie. Per això, Sant Isidor (Orig, 19, 32, 5) distingeix tres tipus d'anells: *ungulus*, *Samothracius* y *Thynius*.

- *Ungulus*: porta una gemma, i rep el nom perquè la pedra s'adhereix a l'or com l'ungla a la carn
- *Samothracius* és d'or, però té el cap de ferro
- *Thynius* és llis i es fabricava en Bitínia

Es diu (Plini, N.H., 37,6,23) que el primer que va adornar el seu anell amb una pedra preciosa va ser Escipió l'Africà. Coneixem els emblemes que van triar per als seus segells alguns personatges, per exemple, Cèsar va adoptar la imatge de Venus armada, o Pompeu tenia un lleó portant una espasa. August al principi portava una esfínx, després el retrat d'Alexandre el Gran i finalment el seu propi. Es remunta als temps de la segona guerra púnica l'ús d'aquests segells com a signes d'autenticitat de missives i de documents públics i privats.

Al principi l'anell s'emportava en el dit anular, o cordial, "*perquè des d'ell arriba una vena al cor, i van creure convenient adornar-la amb algun distintiu*" (Isid, Orig, 19,32,2).

El portar dos anells en els temps antics era infamant. Molts romans per austeritat i gravetat no van portar cap anell. Les dones al principi només usaven l'anell que els regalava l'espòs el dia dels *sponsalia*, i fins i tot les més riques no portaven més que dues. Més tard, segons afirmen alguns autors, no quedava part del cos que no rullaren amb or.

Durant l'Imperi, a més de l'anell-segell, portaven els dits carregats d'anells amb pedres precioses, vertaderes fortunes. Era freqüent portar en ells la imatge de l'Emperador regnant.

(Marcial, Quintilià...) Juvenal parla d'anells d'hivern i els més lleugers d'estiu (I,28).

El que diuen els autors queda confirmat en els monuments gràfics, en què els dits de les mans apareixen carregats d'anells excepte el *digitus infamis*, *verpus* o *impudicus*, que, per superstició, quedava sempre nu.

A vegades els anells eren molt grans i pesats i havien de resultar molestos; solien ser d'una pedra tallada, o d'un bloc de cristall trepat o d'una peça d'or massís. Amb Claudio va començar la moda de gravar el segell en l'or massís en comptes d'en la gemma. Els anells es feien de tots els metalls; fins i tot s'han trobat d'ambre i iveri, probablement, propis de dones.

Sobre l'anell d'or (***anulus aureus***), diu Plini (N.H., 33, 1,4):
Està demostrat que a Roma els senadors van començar molt tard a portar anells d'or. La República els donava solament als seus ambaixadors, sens dubte perquè era aquesta la major distinció entre els estrangers. Ningú més tenia dret a portar-ho, ni tan sols el general en les cerimònies del triomf, i

encara que la corona etrusca d'or es penjava sobre el triomfador, aquest no portava més que un anell de ferro, igual que l'esclau que sostenia la corona. Així va triomfar Mario sobre Jugurta. Mario no va prendre l'anell d'or fins al seu tercer consolat. I els mateixos que ho havien rebut a títol d'ambaixadors no ho portaven més que en públic. A les seues cases prenien el de ferro. Com a resta d'aquells costums encara és de ferro i sense gemmes l'anell de sponsalia.

Aquests anells dels ambaixadors, adornats normalment amb pedres precioses, els subministrava el tresor públic. Després l'anell d'or va ser usat pels patricis, després pels nobles, i finalment va ser el distintiu dels senadors. Els anells d'or es llevaven els dies de duel o com a senyal de protesta i es prohibia portar-ho als indignes. Entre els cavallers van començar a usar-ho els dotats de cavall públic, és a dir, les 18 centúries de la primera classe. Això ja passava en temps de la segona guerra púnica.

La llei *Roscia* del 67 a. C. donava als cavallers el dret a asseure's en les 14 graderies immediates als senadors en el teatre; però l'anell d'or no el portaven més que els cavallers *equo privato*.

En l'Imperi, parlant Plini de l'organització dels jutges per August, indica que la major part d'ells portaven l'anell de ferro; en canvi els que estan en el cens equestre porten l'anell d'or.

Després, només s'exclou als lliberts. Si un cavaller perdia el seu cens, o era declarat infame es veia privat del *ius anuli aurei*.

L'any 197 d. C. Septimi Sever i després Aurelià concedeixen el dret de l'anell d'or a tots els soldats. Després de Justinià poden portar-ho tots els homes lliures. “*Els lliures usaven anell d'or, els llibertins de plata, els serfs de ferro; encara que moltes persones molt nobles continuaven usant l'anell de ferro*” (Isid, *Orig*, 19, 32, 3).

Els anells es guardaven en un estoig a propòsit, anomenat *dactylioteca*.

Clement d'Alexandria s'oposa al luxe dels anells, i indica que només es pot emportar un anell de segell. En ell només pot haver-hi determinats símbols cristians com el colom, un peix, una barca...

ANELLS-SEGELL (SIGNACULA/ ANULUS (SIGNATORIUS))

Encara que l'anell dissenyat per a ser usat com a segell no sembla haver sorgit fins molt més tard, l'ús de penjolls xicotets, que podrien ser usats com a segell d'estampar, sembla remuntar en parts d'Àsia Occidental a al voltant del 5000 a. C.

A Roma la pràctica de portar anells per a propòsits de segellar està ben documentada i, per exemple, pel final del segle III a. C., els cònsols romans portaven anells-segelle amb un mecanisme distintiu. Era sobre aquesta època

que tots dos el sardónix i el granat es van fer populars a Roma com una pedra-segell, però molts anells-segell van continuar sent tallats en *intaglio* en metall (or, plata o metall base).

ANELLS CLAU

Aquests anells eren una forma pràctica de no perdre la clau. Eren coneguts ja en el s. II a. C. com mostren algunes representacions etrusques, encara que la majoria dels oposats són del s III d. C.

Hi ha diferents opinions entre diversos autors sobre la seua funció. Hi ha qui creu que eren portats pel *pater familias* com a símbol de la seua autoritat

sobre els membres i el patrimoni familiar; per a uns altres, seria portat per esclaus i servidors fidels que tenien al seu càrrec tot el relacionat amb els estris personals del seu amo (vestits, joies, objectes de condícia etc.) o els rebostos. Hi ha qui creu que aquests anells eren donats a les joves durant la seua cerimònia nupcial com a símbol del seu paper com a senyores de la casa; o potser es tractava de les claus dels cofres de joies, que les dames romanes

preferien portar sempre amb si, bé per seguretat o bé per pròpia comoditat.

Però el significat d'aquests anells clau era funcional, s'usaven, amb tota seguretat, per a tancar o obrir cadenats i panys de xicotets cofrets, dins dels quals les dones guardaven les seues joies.

El diàmetre d'alguns anells, molt grans per a ser portats per una dona, prova que el seu ús era també freqüent entre els homes, principalment entre els soldats.

Al pràctic i segur que era tindre sempre la clau amb si, s'unia la incomoditat de portar-ho quan la clau era gran i, moltes vegades, la dificultat d'obrir o tancar el cofre si l'espai entre l'anell i la clau era xicotet.

En alguns casos les claus presenten una gran riquesa ornamental, per la qual cosa es pot deduir que va nàixer una moda a partir d'un ús merament pràctic, en aquests casos el bronze és reemplaçat per l'or i canvia el disseny tradicional.

ANELL MATRIMONI

El dia dels *sponsalia*, el futur nuvi o testimoni entrega les arres de plata i un anell d'or o ferro, a vegades amb una gemma en el centre, que la xica es posava en el dit anul·lar de la mà esquerra per creure que en ell existia un nervi que s'unia al cor.

L'anell “fede” o mà-en-mà, apareix en temps romans, quan les dues mans estretes (*dextrarum iunctio*) representaven un contracte. (van començar a dir-se així a partir del s II : de fede (fe, confiança, a Itàlia) i de bonnefoi a França).

El simbolisme romà de dues mans estretes en senyal de promesa era, per descomptat, altament aplicable a l'anell de matrimoni cristià.

Els anells-fede han continuat en ús per Europa fins al dia present i a vegades porten una inscripció religiosa o fins i tot màgica, que els fa caure en les dues categories: la màgica i la de matrimoni, per això és impossible saber quin va ser el major significat per al propietari original.

4.2. ARRACADES

El terme utilitzat per a arracades en llatí és *inaures*, segons ens explica Isidor de Sevilla, *Etimologies*, XIX, 31,10: “Dits així pels foradets que s'efectuen en els lòbuls de les orelles (aures), i en els quals pengen els preciosos comptes de gemmes”

Segons Ernout- Meillet en el seu diccionari etimològic de la llengua llatina, es tracta d'una paraula composta de la preposició *in*, “en”, i el substantiu *auris*, “orella”, i d'ací el seu significat és a dir, la qual cosa està en l'orella.

En grec haurien dues paraules: ἐνώτιον, per ser usat en l'oïda (οὖς) i ἐλλόβιον, per estar inserit en el lòbul de l'orella (λοβός). Aquestes afirmacions recorden la cita de Plini, *HN*, XII, 1: “Per al nostre adorn amb aquestes pedres precioses hem ideat aqueixes ferides que fem en les nostres oïdes; perquè, en veritat, es va considerar insuficient portar-les només a les nostres mans, el coll i el pèl, si no les inseríem també en la nostra pròpia carn”

L'ús de les arracades procedia d'Orient, on portaven arracades tant homes com dones segons ens diu Plini en *Història natural* XI, 50: “L'home és l'únic animal que no pot moure les orelles. És a partir de la flaccidesa natural de l'orella, que el cognom del Flac es deriva. No hi ha cap part del cos que crea una despesa més enorme per a les nostres dones, per les perles que estan suspesos

d'ells. En l'Est, també, es pensa que els homes solien portar anells d'or en les seues oïdes.”

Així doncs, comencem comentant l'ús de les arracades en els homes.

INAURES VIRORUM

Com hem llegit en Plinio, no tenia un ús només femení, de fet en època clàssica portar arracades era una manera de distingir a un oriental tant a Grècia com a Roma. Sabem que els utilitzaven, lidis, perses, babilonis, libis i cartaginesos:

-Lidis, Xenofont, *Anábasis III*, 1: “Aqueix no té res de beoci ni de grec; jo mateix he vist que té les dues orelles perforades a l'estil de Lídia”

-Cartaginesos, Plaute *Poenulus*, V, 2, 21, diu que es reconeixen als cartaginesos: “Perquè van amb anells en les orelles”

El seu ús indicaria:

a) Símbol d'estatus social: A Egipte i Àsia les arracades els portaven els homes d'alt nivell social, els membres de les famílies reials, faraons egipcis, els sàtrapes perses i els grans sacerdots de la deessa Cibeles.

A Grècia, sembla que era també un senyal de noblesa dels joves. Segons sant Isidor al segle VII (*Etym.*, XIX, 31, 10), les xiquetes porten arracades en totes dues orelles però els xiquets només en la dreta: “El seu ús és normal a Grècia, les xiques els porten en totes dues orelles; els xics, únicament en la dreta”

En el mateix sentit s'expressa Apuleu en *De dogmate Platonis I*, IV: “i una quantitat d'or equivalent a la que porta un jove de la noblesa en la seua orelleta”

També Plató tenia arracades tal com ens compta Diògenes Laerci en *Testament de Plató I*, 3 “i també, tres mines en espècie, un got de plata que pesa cent seixanta-cinc dracmes, una copa de plata que pesa seixanta-cinc, un anell i unes arracades d'or de pes de quatre dracmes i huit òbols”

b) Senyal d'esclavitud, així apareix en la Bíblia, en Èxode, 21, 5-6: “Però si l'esclau no accepta la seua llibertat perquè mestressa a la seua dona, als seus fills, i al seu amo, llavors l'amo el portarà davant Déu, l'acostarà a la porta o al marc de la porta i li travessarà l'orella amb un punxó, així serà esclau seu per sempre”

Malgrat això, va ser una moda que es va mantindre en alguns moments i veiem en el segle III que el propi emperador Alexandre Sever, Història Augusta, Lampride, 41, que tenia joies va afirmar que no eren adequades per als homes de manera que *“va vendre totes les pedres precioses que tenia i l'or de la venda el va ingressar en el tresor públic, dient que els homes no havien de fer ús d'elles...”*

Posteriorment ja en el segle V és Sant Agustí (*Epistulae, CCXLV, 2*) qui lamenta el costum d'alguns homes de portar una arracada en la part superior de l'orella.

No obstant això de manera general **a Roma el fet de portar pendent era propi d'estrangers i esclaus**. Per aquest motiu i atès que era una marca de ser estranger, esclau o lliberte, era habitual que els homes intentaren esborrar aqueix senyal del seu cos. Cels ens dona les explicacions de com podia fer-se *De Medicina, VII, cap. 8: “Si algú s'avergonyeix de tindre les orelles perforades, n'hi ha prou amb passar ràpidament en l'obertura una agulla calenta per a ulcerar lleugerament les vores; S'aconsegueix el mateix amb l'ajuda d'un ungüent caústic, es neteja immediatament la ferida i a continuació omplir el buit amb una cicatriu. Si es tracta d'una gran obertura, com s'observa en els que porten cèrcols molt pesats, és necessari completar la divisió del lòbul de l'orella, rebaixar amb instrumental adequat les vores superiors de la divisió, posar la sutura i emprar aglutinants”*

Entre els grecs i romans van ser usats solament per les dones.

INAURES FEMINARUM

L'evolució de les arracades en línies generals seria aquesta:

1. **A Orient** les arracades eren al principi simples espirals d'una sola peça o bé podien acabar amb el cap d'un lleó o d'un altre animal, posteriorment se'ls afegien penjolls que imiten objectes naturals, cistelles, ocells, aconseguint una gran complexitat com es pot apreciar en les joies de Troia.

2. **Cap al segle V a C.** sota la influència de l'art hel·lènic les arracades tornen a unes menors dimensions amb xicotets penjolls o amb formes espirals.

3. **En època hel·lenística** i grecoromana es torna a les formes complexes amb cadenetes i penjolls amb motius pintorescos de tota mena, ocells, amorets, animals,... Sens dubte, els joiers grecs coneixien les incrustacions de pedres o els adorns de vidre, però no van fer un ús d'ells.

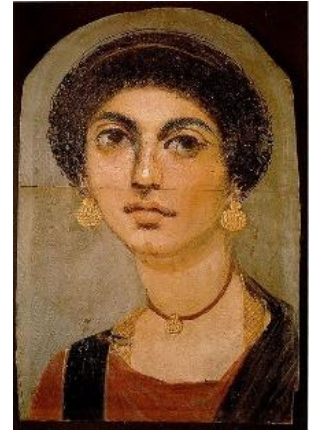
4. **En època romana** adquireixen gran importància les pedres precioses i les perles com a element principal de les arracades.

5. **En el baix imperi romà**, les joies són d'espectacular riquesa tant per les pedres precioses que contenen com per la seua grandària i longitud de penjolls.

MATERIALS

En època romana les arracades solien ser d'or, adornats amb perles i pedres precioses, principalment maragdes i ametistes. A les matrones romanes els agradava portar-les per les seues qualitats simbòliques, les perles per a augmentar la felicitat, la maragda per a millorar la fertilitat i les ametistes per a evitar l'embriaguesa.

El pes de les arracades era a vegades considerable de manera que el lòbul de les orelles s'allargava. Juvenal en *Sàtires*, VI, 459: “No hi ha res que no es consenta la dona a si mateixa, res considera indecent, quan posa verdes gemmes al voltant del seu coll i quan penja de les seues orelles estirades enormes arracades”

I el mateix opina Sèneca VII 9, 4: “Veig unions de pedres precioses, que ja no prou una per a cada orella; perquè com les tenen exercitades a patir càrrega, ajunten unes pedres amb unes altres i després els sobreposen unes altres. No bastava que la femenina bogeria haguera rendit tant els homes, sense que arribaren a penjar de cada orella dos o tres patrimonis?”

D'aquestes pesades arracades d'or i pedres preciosos el preu era tan alt que feia perillar la fortuna de les famílies. Així ens ho explica Petroni en *Satiricó*, 67: “Escintila deslliga del seu coll una boseta d'or i saca dos arracades que ensenya a Fortunata.

-Gràcies a la generositat del meu marit, diu, cap els té més bells.

-redeu, diu Habinas (el seu marit), no m'has arruïnat tu comprant aqueixes bagatel·les de vidre? Certament, si tinc una filla, faré que li tallen les orelles”

En les famílies riques romanes la cura de les arracades era responsabilitat d'una esclava anomenada *Auriculae Ornatrix*.

PERLES

Com hem comentat una de les característiques de les arracades romanes era l'ús de les perles, *margaritae*, com a símbol de riquesa, Horaci Epodes VIII, 13: “*Sigues feliç, que triomfals estàtues/ encapçalen el teu festeig fúnebre/i que no hi ha dona casada que es pugui passejar/curulla de perles més belles*”

A més de margarida a les perles que són especialment redones se'n deia per metonímia *baea*, baia, "fruit redó de qualsevol arbre", o bé, *unio*, ceba, perla de gran grandària.

Segons Plini, HN IX, 56 el nom d'*unio* els ve que no hi ha dos iguals, sinó que cadascuna és única; “*Al principi se'ls va donar el nom de "unio," o la joia única: aquest nom, no els és donat pels grecs; ni, de fet, entre els bàrbars que no la van cridar d'una altra manera que "margaritae."*

CROTALIA O CASTANYOLES

Eren unes arracades d'or compostes de diversos penjolls de filferro que pot estar retorçat o no amb perles o pedres, suspesos d'una barra horitzontal plana també d'or.

El seu nom procedeix del soroll que feien en xocar les perles entre si i eren considerats com els *lictors* de les dones riques perquè la dringadissa de les perles anunciava la seua presència.

Plini, HN IX, 56: *“els han donat el nom de "crotalia," o castanyoles penjants, encantats amb el soroll de les perles, ja que xoquen entre si; i ara,... la gent té el costum de dir, que "una perla usat per una dona en públic, és tan bo com un lictor que camina davant d'ella.”*

Usat durant la primera meitat del segle II d. C.

Es pensa que el xoc de les perles entre si faria que amb el temps es desbarataren, així doncs, es tractaria d'una mena de pendent molt fràgil. No s'ha descobert cap model amb perles trencades.

4.3. PENJOLLS

BULLA

Etimología

El terme *bullā* en llatí significa “bambolla” i era la paraula que utilitzaven els romans per a designar qualsevol objecte que tinguera forma arredonida i lleugerament unflada a manera de bambolla, però en l'apartat de joieria servia per a denominar un tipus d'arracades i un penjoll que es regalava al noutat per tindre finalitats protectores contra el mal d'ull.

Així doncs, es va dir al penjant “*bullā*” per la seua forma esfèrica o lenticular, com una gota d'aigua, de 10 a 65 mm. de diàmetre.

Plutarc, *Ròmul*, 20, 4 parla de la seua forma: *“que els seus fills porten l'adorn que per la seua forma, que imita les bambolletes es diu bullā”*

Origen d'ús

Potser el seu ús es remunta als etruscos perquè ens han arribat nombroses escultures d'homes i dones que porten aquest tipus de joia amb forma lenticular que al principi no tenia un valor protector.

Segons Plini, HN 33, 4, 25 el seu ús com a amulet es remunta a: *“Tarquinius Priscus, no obstant això, és ben sabut, va ser el primer que va presentar al seu fill amb la bulla d'or, amb motiu del seu assassinat a un enemic abans que ell havia abandonat la praetexta; des de llavors es va imposar el costum d'usar la bulla que encara continua, una distinció confinat als fills d'aquells que han servit en la cavalleria, els d'altres persones, simplement porta una corretja de cuir”*

Al principi solament era utilitzada pels fills dels patricis, encara que, després de la segona guerra Púnica es va estendre a totes les classes socials pel seu ús protector a causa de la superstició i a l'alt nombre de morts infantils.

Servia per a allunyar el mal d'ull als seus portadors. En el seu interior s'introduïen fórmules màgiques, substàncies especials (per exemple, flors de vinya, herbes, etc.), fins i tot pedres precioses, tots ells que complien la missió d'espantar als esperits malignes.

Imposició

En el món romà se celebrava una cerimònia anomenada *Lustratio* que consistia a purificar al nou-nat i a tots els que havien estat en el part. En aqueixa mateixa cerimònia s'imposava el nom i es penjava del coll un amulet anomenat gatzara, que tenia finalitats protectores de mal d'ull i enveja.

Es creu que indicaria al seu torn ser de naixement lliure.

Macrobi, Saturnalia, 1, 6, 9 (parla del costum de vestir als xiquets amb la toga praetexta i la bulla): *“Però després, Tarquinius Priscus(...), celebra un triomf sobre els sabins. En aquesta guerra, va elogiar davant l'assemblea a un fill seu, de catorze anys d'edat, perquè havia donat mort amb les seues pròpies mans a un enemic, i li va recompensar amb la bulla d'or i la pretexta, distingint a un xiquet amb un valor superior als seus anys amb guardons propis de l'edat viril i de les magistratures. En efecte, igual que la pretexta era la vestimenta dels magistrats, la bulla era l'atribut dels triomfadors, els qui la portaven sobre el pit, després d'haver tancat allí dins els amulets que creien més eficaços contra l'enveja. D'ací s'ha derivat el costum que la pretexta i la bulla foren emprades pels xiquets nobles, a manera de presagi i desig d'arribar a adquirir un valor semblant al d'aquell va criar al que, en els seus primers anys, van correspondre tals recompenses(...). Però de seguida va concedir també la pretexta als fills de lliberts... en conseqüència, es va acordar que també els fills dels lliberts, amb la condició que hagueren nascut d'una mare de família i esposa legítima, portaren la toga pretexta i, al voltant del coll, un collar en substitució de l'ornament de la bulla”*

Als xiquets se'ls entregava al nové dia del seu naixement, alhora que se'ls imposava el nom. La portaven fins als 16 o 17 anys com a protecció, fins que complien la majoria d'edat en la qual abandonen la *toga praetexta* per a prendre la *toga viril*. L'ofrenava als déus Lars o a Hèrcules.

Persi, *Sàtira*, V, 29: "Així que, no sense certa angoixa, em vaig veure lliure de la salvaguarda de la porpra, i la meua butla va quedar penjada com a ofrena als lars de túnica recollida, quan els meus obsequiosos companys i el feix de plectres de la meua toga, ja llavors blanc, em van permetre escampar impunement les meues mirades per tota la Subura"

Les xiquetes la rebien el huité dia des del seu naixement i deixaven d'utilitzar-la en contraure matrimoni. L'ofrenaven a Juno la vespra de les seues noces. Comentar que algunes xiquetes podien portar un altre tipus d'amulet anomenat lúnula que després veurem.

Sabem que alguns generals en les desfilades triomfals tornaven a utilitzar-la per a protegir-se contra les forces del mal i les enveges dels homes.

Materials

Es podien fer de molts materials, encara que el normal és que estigueren fets de fines làmines d'or.

Plaute, *Rudens*: "PALESTRA: *Hi ha també una bola d'or, obsequi del meu pare, en l'aniversari del meu naixement*"

També podien fer-se de diferents materials, encara que el normal és que fora metàl·lica, com a or, bronze, coure, plata, cuir (bullae scortea) o tela per als menys rics. Fins i tot, els més pobres, en el seu moment, portaven per bullae un nus (nodus).

Juvenal, V, 165: "I no ho pensa malament. Perquè qui serà tan desposseït que ho suporti dues vegades si de xiquet li va correspondre la butla d'or, o el collaret tan si més no, fet de modest cuir?"

Podia estar decorada amb relleus i fins i tot amb el nom de l'usuari. Havia de penjar-se al coll i mostrar-la sobre el vestit

LÚNULA

La seua forma de lluna explicaria el seu nom en diminutiu "lluneta"

Isidor de Sevilla, XIX, 31, 17: "Les lúnules són adorns femenins, són boletes d'or que pengen a manera de llunes"

Aquest tipus de penjoll es va fer molt popular, representava a una mitja lluna quasi tancada, amb unes xicotetes boles en els extrems.

Va ser introduït des d'Àsia occidental com a amulets, però va perdre el seu element místic a ser purament decoratiu.

Es van utilitzar des del segon quart del segle I d C i fins a l'any 150.

Imposició i ús

Igual que la bulla, les xiquetes podien portar un altre tipus d'amulet, anomenat lúnula, des del huité dia del seu naixement fins a la vespra de les seues noces, quan entregava també els seus joguets infantils. Tindria, igual que la bulla, un valor protector, però també està relacionat amb la fertilitat, per aquest fet és freqüent veure a dones en edat fèrtil portant la lúnula, per exemple, en els retrats d'El Faium es poden trobar bastants mostres.

El culte a la Lluna va tindre molta importància en l'antiguitat, així la mitja lluna apareix en les representacions de la deessa Diana i d'Hècate. La lluna, en les seues diverses fases, va ser objecte d'una mescla de veneració i temor, donada la seua condició de reina de la nit, deessa de la fertilitat i, al mateix temps, deessa dels morts. L'influx lunar, en la ment popular, estava íntimament associat al mal d'ull i tots dos requerien una pràctica preventiva.

Es creu que a mitjan S. I d. C també va ser utilitzat pels homes com a protector del mal d'ull. No obstant això, se sap de l'ús de la lúnula, feta d'ivori o plata com a adorn en el *calceus senatorius* per a indicar que qui ho calçava descendia d'algun dels cent llinatges més antics de Roma.

Materials

Podien ser d'or, ivori, plata o bronze, i fins i tot amb incrustacions de pedres o decorades amb boletes d'or a manera de granulació.

Plauto en Epidico [640] diu: "*EP. — No et recordes que en el dia del teu aniversari et vaig portar una vegada una lluneta i un anell d'or?*"

Podríem veure una possible correspondència amb la ferradura com a amulet de bona sort.

FAL·LUS

Etimología

Segons A. Gelio, *Noctes Atticae*, 16.12.4: *“item "fascinum" appellatum quasi "bascanum" et "fascinare" esse quasi "bascinare" Afirma que fascinum (encantament) ve a ser com bascanum (fer sortilegis) i fascinara quasi el mateix que bascinare”*

Així doncs, tindria el significat de “fetillar, encantar” com podem veure en Catul, Carmen VII: *“Tants que els curiosos no pogueren explicar-los ni fetillar-los amb llengua verinosa”*

Imposició i ús

Plini HN 28, 39 afirma: *“hem de creure nosaltres que és correcte que es faci a l'arribada d'un estrany o que, si mira a un bebé adormit, la nodrissa escupa tres vegades sobre ell? Encara que a aquests els cuida Fascinus protector també dels generals, no sols dels xiquets, divinitat el culte de la qual entre els ritus religiosos és atès per les Vestals i que, metge del mal d'ull, empare els carros dels triomfadors penjat davall d'aquests, i com a remei similar a una veu, els ordena mirar arrere per a aconseguir a la seua esquena la benevolència de la Fortuna, botxí de la glòria”*

Així doncs, veiem que es tracta d'un altre amulet. Per a Plinio seria la deïtat Fascinus, “*medicus invidiae, doctor del mal d'ull*”, que espantava l'enveja, era un protector contra els encanteris i potenciava la fertilitat.

Les matrones ho adornaven amb corones de flors i el seu culte va ser confiat a les verges Vestals, que en el seu temple cuidaven del *penus Vestae*, un *fascinum*, doncs en ser considerat un amulet que allunyava el malament, garantia la prosperitat de l'Estat. A més, el fal·lus era un símbol de fecunditat, un detall a tindre en compte perquè l'esterilitat representava un perill per a la comunitat.

En l'antiguitat romana el culte al fal·lus tenia una doble funció i ús:

A) SÍMBOL DE LA FERTILITAT

Una de les principals preocupacions de les societats antigues va ser protegir i fomentar la fecunditat, ja que portava associat, riquesa i felicitat.

Així, en la cultura romana destaquen les imatges de Príapus amb el seu fal·lus, que se situaven en l'entrada de jardins i horts, per a espantar a lladres i feristeles. En algunes noces romanes, a la núvia romana se li asseia a cavall sobre la imatge d'un fal·lus, *Mutinus Tutinus*, deïtat fàl·lica del matrimoni, per a previndre l'esterilitat.

B) PROTECCIÓ CONTRA EL MAL D'ULL

La representació del membre viril obliga al potencial aullador a apartar la mirada perquè resulta una mica grotesc i obscé.

L'ús d'amulets fàl·lics va estar molt estés en la societat romana, no sols era molt habitual que els xiquets els portaren, en forma de penjoll, Varrón, LL, 7, 97: "*Als xiquets se'ls penja en el coll una certa cosa lletja perquè res els danye*". O també en xicotets anells d'or, amb relleus fàl·lics, en arracades.

El seu ús també va estar estés en les dones, especialment embarassades, en els generals victoriosos que feien les seues desfilades triomfants amb penis penjant dels seus carros per a evitar l'enveja d'altres militars. També en negocis particulars, cases privades, murs, *tintinnabula*, carrers, llocs públics, en muralles, ponts, aqüeductes, etc. L'"amulet del *manus fica* o "figa" (símbol de bona sort) i el *fal-lus*" era freqüent entre els soldats.

Aquests amulets eren de diferents formes, grandàries i materials, encara que normalment eren xicotets i es penjaven al coll mitjançant una argolla, suspesos mitjançant una xicoteta cadena o tira de cuir. S'han trobat arracades, anells i penjolls de bronzes, plata i fins i tot or..

4.4 COLLARETS

Entre els adorns col·locats al voltant del coll o collarets en època romana es distingia entre:

monile, propi de les dones, *torques*, símbol de victòria i valor entre els soldats, i *collare*, portat pels gossos i esclaus.

Nonius Marcellus defineix collare de la següent manera:

Collare, est vinculi genus quo collum adstringitur,

Collaret és un tipus de cadena amb el qual s'estreny el coll

COLLARETS FEMENINS, MONILE i CATENAE

CATENAE

Mitjançant l'estudi detallat d'algunes estàtues i pintures podem veure l'existència d'una mena de joia femenina molt cridaner que ha arribat fins als nostres dies, la catena.

Vegem l'urna cinerària etrusca, conservada en el [Museu del Louvre](#), de Larthi Ceicnei que va morir als 25 anys. A més del collaret que adorna el seu coll s'aprecia fàcilment una cadena plana d'unes cinc baules d'ample i amb perles que rematen pels costats que creua el cos de la jove des del muscle. En la cintura hi ha una altra cadena que té una roseta que

sembla servir com a tancament i també una cadena doble que cau des dels muscles es creua en el pit i arriba fins a tots dos malucs.

Quizá se referia a este adorno Plinio en Historia Natural XXXIII cuando habla de la abundancia de adornos que utilizan las mujeres habla de **catenae** que recorren sus lados

*Habeant feminae in armillis digitisque totis, collo, auribus, spriis;
discurrant catenae circa latera*

Porten les dones ore, en braços i tots els dits, coll,
orelles, trenes del seu cabell;
les cadenes corren al voltant de la seua cintura,

Relacionat amb això trobem en el Digesto XXXIV esment d'una joia de perles com a adorn per al pit amb unes perles de forma cilíndrica i unes altres de manera plana.

*ornamentum mamillarum ex cylindris et tympanis
margaritis*

Afortunadament s'han conservat algunes *catenae* de gran valor com la que veiem en la imatge que està en el Museu Britànic.

MONILE

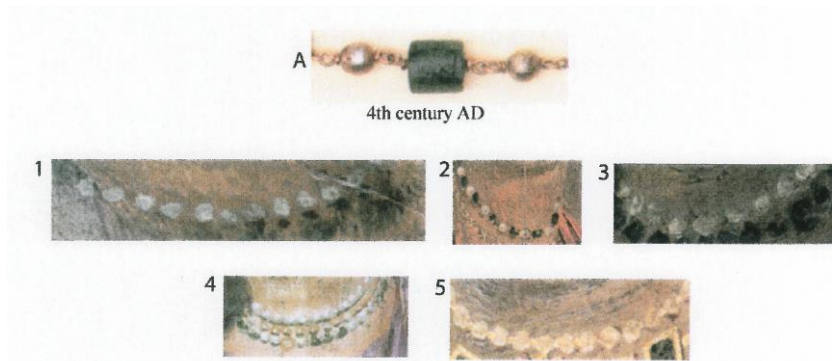
Els collarets eren un tipus d'adorn molt popular ja que no fa falta un tractament previ com en el cas de les arracades en el qual cal perforar el lòbul de l'orella. Segons Sant Isidor, XIX és un adorn femení el nom del qual deriva de la seua condició de regal

12. *Monile* (Collaret) és un adorn format per pedres precioses que sol penjar del coll de les dones. El seu nom de *monile* deriva de *munus* (regal). (...)

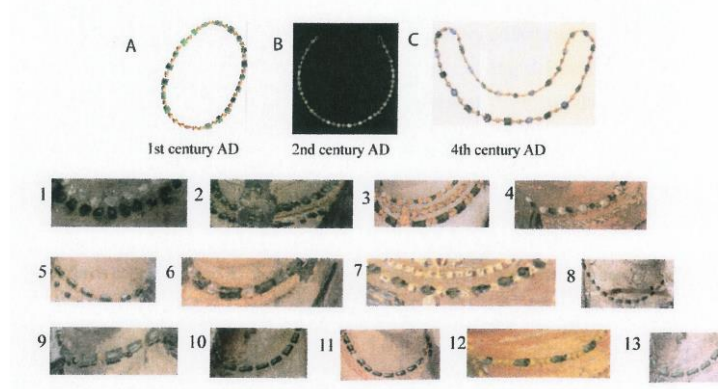
13. Amb freqüència s'aplica el nom de *monile* a tot adorn que les dones reben en qualitat de regal (*munus*).

Ens han arribat collarets de tipus diferents des d'una simple cadena de granadures a elaborats treballs d'or i pedres precioses propis de les classes més altes. És molt freqüent veure en els retrats d'El Faium dones amb collarets de perles soles o amb maragdes

Collarets de perles, *monile baccatum*. Puede ser *monolinum*, *dilinum* o *trilinum*, segons el nombre de línies de perles

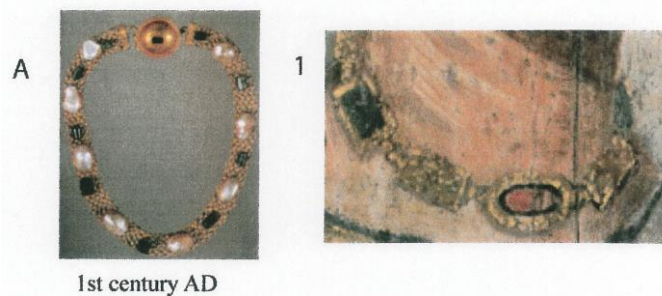

Els collarets de maragdes com els de perles i boletes d'or van ser molt populars.

Sant Isidor distingeix diversos tipus de *monilia*:

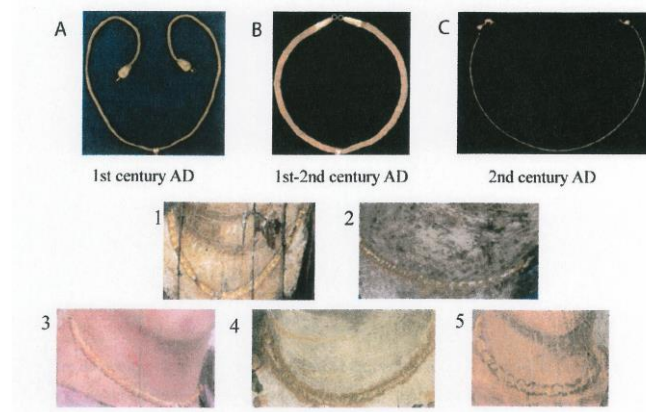
-SERPENTUM

Sant Isidoro, XIX 12 (...)Se'l coneix també amb la denominació de serpentum perquè està format per algunes (amphorulis) esferes d'or i diferents gemmes enfilades a la manera d'una serp.

Sant Isidor diferencia SERPENTUM de SEGMENTUM, que es refereix als adorns cosits als vestits com a galons de porpra o d'or propis de les matrones romanes.

Sant Isidor, XIX 12 (...)Hi ha qui ho crida segmentum com Juvenal 2, 124 “adorns de passamaneria i llargs vestits”. Encara que també cridem *segmentatate* a certes vestidures com diu el mateix Juvenal 6, 89 :“Mentre va ser xiqueta havia dormit en bressols incrustats d'or”

-MURENA

Sant Isidor, XIX 14. El nom de murena és una denominació corrent pel fet que es tracta d'una cadena de baules flexibles confeccionada amb or i que s'ajusta en xicotetes branques, a semblança d'una murena, i que es col·loca en el coll com a adorn. A vegades les rametes es fan en or i en plata.

-CATELLAE

Sant Isidor, XIX 15. *Catellae*, són cadenes (*catenulae*) que van entrellaçant en el coll les unes a les altres, com si es tractara de cadenes, d'on els ve el nom.

DOMUS
BAEBIA